

2. Қазақстан Республикасының идустриалдық — инновациялық дамуының 2020 жылдарға арналған стратегиясы.
3. Есайдар У. С. Кәсіпорындардың инновациялық қызметін мемлекет тарапынан реттеу қажеттілігі. ҚазҰУ хабаршысы, экономика сериясы.
4. Теміржол көлігімен тасымалдау технологиясы және оны ұйымдастыру. З. С. Бекжанов. — Астана: Парасат Әлемі, 2005.
5. Шатская И. И. Современные проблемы и направления совершенствования рынка грузоперевозок железнодорожным транспортом // Транспортное право и безопасность. 2016. № 12 (12). С. 17–26.
6. Қазақстан Республикасының көлік және коммуникация Министрлігінің 2020 жылдарға арналған Стратегиялық жоспары.
7. Тузелбаева, И. Н. Теміржол көлігінде инновациялық қызметті басқарудың жетілдіру жолдары / И. Н. Тузелбаева, А. Н. Телегенова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2014. — № 8.1 (67.1). — С. 23-26. — URL: <https://moluch.ru/archive/67/11474/> (дата обращения: 30.03.2021).
8. Богданович С. В. Функциональные возможности программного комплекса по управлению поставками грузов // Вестник Сибирского государственного университета путей сообщения. 2015. № 3 (33). С. 5–12.
9. Жаков В. В. Возможности развития конкурентных преимуществ контейнерных перевозок на основе логистических центров // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2016. № 4–8. С. 47–49.

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены современные проблемы управления железнодорожными перевозками. Сформулировано содержание таких направлений совершенствования управления железнодорожными перевозками как календарное планирование формирования грузопотоков и организации погрузки грузов по назначению, межрегиональная интеграция грузовых компаний-операторов, расширение сети логистических центров, развитие сети скоростных железнодорожных магистралей, дальнейшее расширение уровня автоматизации.

RESUME

The article deals with modern problems of rail transportation management. The content of such directions for improving the management of railway transportation as scheduling the formation of freight flows and organizing the loading of goods by destination, interregional integration of freight operating companies, expanding the network of logistics centers, developing a network of high-speed railways, and further expanding the level of automation are formulated.

ӘОЖ 69.003.12

Онлабекова А.М., БУА-41

Ғылыми жетекшісі: **Урынғалиева А.А.**, аға оқытушы

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті, Орал қ.

ҚҰРЫЛЫС МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация

Бұл мақала құрылыс ұйымдарында бухгалтерлік есепті ұйымдастырудың негізгі ерекшеліктеріне арналған. Сондай-ақ, оларда қолданылатын шығындар көрсеткіштері қарастырылады. Құрылыс ұйымының қаржылық және шаруашылық қызметі туралы сапалы және уақтылы ақпаратты қалыптастыру – бұл бухгалтерлік есептің негізгі мақсаты

Түйін сөздер: бухгалтерлік есеп, құрылыс мекемелеріндегі бухгалтерлік есептің ерекшеліктері, құрылыс, өзіндік құн, калькуляция.

Қазіргі уақытта бухгалтерлік есептің маңызды мақсаты болып құрылыс ұйымының шаруашылық қызметі туралы ақпаратты сапалы және уақтылы қалыптастыру, басқару персоналына шешімдерді дайындау, негіздеу және қабылдау болып саналады. Құрылыс өндірісі, басқа салалардан

айырмашылығы, бухгалтерлік есепті ұйымдастыруға және қойылымына әсер ететін бірқатар ерекшеліктерге ие [1].

Құрылыстағы бухгалтерлік есеп тәртібіне, құрылыс өнімдерінің сипатына байланысты құрылыс өндірісінің ұйымдастырылуы мен экономикасының ерекшеліктері айтарлықтай әсер етеді. Бұл ерекшеліктерге келесілер жатады:

– құрылыс объектілерінің аумақтық оқшаулануы, көбінесе жеке, тіпті сериялық құрылыс кезінде де;

– құрылыс өндірісінің сипаты;

– объектіні жобалау мен салудың ұзақтығы;

– кез келген объектіні салу кезіндегі құрылыс-монтаждау жұмыстары түрлерінің әртүрлілігі;

– құрылыстың мерзімдері мен сапасының объектінің орналасқан жеріне, табиғи жағдайларға және оның ішінде жыл мезгіліне тәуелділігі.

Құрылыстағы баға белгілеу және құрылыс жұмыстарының өзіндік құнын есепке алу тәртібі, оның ішінде күрделі, әдетте көп сатылы, жылжымайтын мүлікті салу процесіне қатысушылар арасындағы есеп айырысу жүйесі аталған және басқа да көптеген ерекшеліктерді анықтайды [2].

Құрылыс қазіргі еліміздің экономикасының маңызды және белсенді дамып келе жатқан салаларының бірі болып табылады, ол инвестицияның едәуір мөлшерімен сипатталады. Құрылыс, экономиканың кез-келген саласы сияқты, ұйымдарда бухгалтерлік есепті ұйымдастыруға және жүргізуге айтарлықтай әсер ететін өзіндік ерекшеліктерге ие сала. Құрылыс қызметінің қаржылық нәтижелерін анықтау шығындарды есепке алу мен өзіндік құнды калькуляциялаудың таңдалған әдістемесіне байланысты болып келеді [3].

Құрылыс саласында өзіндік құнның келесі көрсеткіштері бар:

– құрылыс-монтаждау жұмыстарының сметалық өзіндік құнын жобалау, салынып жатқан жылжымайтын мүлік объектілерінің ұйымы өндірістік қызметтің бастапқы кезеңінде инженерлік-техникалық регламенттік құжаттар негізінде айқындайды;

- сметалық құнын анықтау үшін сметалық құнын есептеу күніне сметалық нормалар мен материалдардың ағымдағы бағалары қолданылады ;

– жоспарлы өзіндік құн-құрылыс монтаждау жұмыстарының немесе объектіні салу бойынша құрылыс ұйымы шығындарының болжамды шамасы [4].

Жоспарланған шығындарды есептеу, құрылыс ұйымдарының қаржы-экономикалық қызметінің маңызды кезеңі болып саналады, бұл жоспарланған құрылыс-монтаж жұмыстарының орындылығын анықтауға мүмкіндік береді. Егер жоспарлы өзіндік құн жұмыстардың нарықтық бағасынан асып кетсе, оларды орындау орынсыз болып табылады және құрылыс-монтаждау жұмыстарының нақты өзіндік құны – бұл ҚМЖ орындау процесінде құрылыс мердігер ұйымы жүргізген нақты шығындардың сомасы.

Сметалық құн (ҚМЖ) тікелей шығындардан, үстеме шығыстардан және сметалық пайдадан немесе жоспарлы жинақтардан құралады.

$$C_{\text{смп}} = \text{ПрЗ} + \text{НР} + \text{Спр}(\text{ПН}),$$

$C_{\text{смп}}$ – құрылыс-монтаждау жұмыстарының сметалық құны,

ПрЗ - тікелей шығындар-бұл ҚМЖ өндірісіне тікелей байланысты шығындар,

Спр – сметалық пайда.

Тікелей шығындардың сомасы жұмыстардың нақты көлеміне (заттай өлшем бірліктерінде) және өлшем бірлігі үшін сметалық нормативтер бойынша қолданыстағы бағаларға сүйене отырып айқындалады. Тікелей шығындар құрамына келесілер кіреді:

- құрылыс материалдарының құны;

- құрылыс-монтаж жұмыстарын өндірумен тікелей айналысатын жұмысшылардың негізгі жалақысы;

- машиналар мен механизмдерді пайдалану жөніндегі шығындар, оның ішінде құрылыс машиналары мен механизмдерін басқарумен айналысатын жұмысшылардың жалақысы.

Үстеме шығыстар (НР) құрылыс ұйымына құрылыс алаңында жұмыс пен тұрмыс өндірісінің қалыпты жағдайларын қамтамасыз етуге байланысты барлық шығындарды өтейді. Үстеме шығындар құрылыс түріне, жұмыс түріне және жұмыс түріне байланысты.

Үстеме шығыстардың құрамына келесілер кіреді:

- әкімшілік-шаруашылық шығыстар, оның ішінде жеңіл көлікті ұстауға, кеңсені ұстауға арналған шығындар, іссапарларға ақы төлеу, жоспарлы өнімді сатып алуға арналған шығындар, техникалық экономикалық нормативтік әдебиетті сатып алуға арналған шығындар, мерзімді басылымдарға жазылу;

- құрылыс қызметкерлеріне қызмет көрсетуге (кадрларды даярлауға және қайта даярлауға, қызметкердің санитарлық-гигиеналық және тұрмыстық жағдайларын қамтамасыз етуге) арналған шығындар;

- жұмыстарды ұйымдастыруға арналған шығыстар: құрылыс зертханаларын ұстауға арналған шығындар, жұмыстарды жобалаумен айналысатын топтарды ұстауға арналған шығындар, өрт және күзет күзетін ұстауға арналған шығындар.

Сметалық пайда (СП немесе (ПН)-жоспарланған жинақтау-бұл құрылыс ұйымының нормативтік пайдасы. Ол тікелей шығындар мен үстеме шығыстардың жалпы сомасына жалақы сметасының 65% мөлшерінде есептеледі. Сметалық өзіндік құн жобалау кезеңінде айқындалады және сметалық құжаттамада қамтылады. Сметалық шығындар-бұл тікелей шығындар мен үстеме шығындардың сомасы:

$$C_c = \text{ПрЗ} + \text{НР}, C_c = C_{\text{смп}} - C_{\text{спр}}(\text{ПН}).$$

Сметалық құн ҚМЖ жоспарлы өзіндік құнын анықтау үшін негіз болып табылады.

ҚМЖ жоспарлы өзіндік құны нақты құрылыс жағдайларында нақты құрылыс ұйымында ҚМЖ өндіруге арналған жоспарлы шығындардың шамасын білдіреді:

$$C_{\text{пл}} = C_c - \text{Эсс},$$

Эсс – жұмыс өндірісінің техникалық деңгейін арттыратын ұйымдастырушылық-техникалық және шаруашылық іс-шараларды енгізу нәтижесінде ҚМЖ өзіндік құнын төмендетуден үнемдеу сомасы.

Нақты өзіндік құн бухгалтерлік есеп деректерінде көрсетіледі, келесі формула бойынша анықталуы мүмкін:

$$C_{\text{ф}} = C_c \pm \text{Эсс},$$

Эсс- үнемдеу немесе асып кету сомасы.

Шығындардың осы түрін есептеудің ақпараттық негізі, әдетте, құрылыс мердігерінің бухгалтерлік мәліметтері болып табылады. Құрылыс-монтаждау жұмыстарының нақты өзіндік құны туралы мәліметтер экономикалық талдау, болжау және қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді перспективаға арналған жұмыстардың осы түрін жетілдіру жөнінде шешімдер қабылдау барысында, сондай-ақ құрылыс ұйымы қызметінің қаржылық нәтижелерін айқындау кезінде қолданылады [5].

Сметалық бағалардағы шығындарды жіктеуге сәйкес құрылыс ұйымдарының тікелей және үстеме шығындарға арналған шығындарын жіктеу ,объектінің шарттық құнын есептеу жүргізілетін құрылыстың сметалық құнын бақылауға мүмкіндік береді [6].

Құрылыс саласы кәсіпорнының үстеме шығыстарды, болашақ кезеңдердің шығыстарын және алдағы кезеңдердің резервтерін есепке алуын жүзеге асыру кезінде шығындардың белгілі бір сипаттамалары қолданылады. Құрылыс өнімдерінің өзіне тән ерекшеліктері құрылыс процестерін орындаудың технологиялық тұрғыдан дұрыс және нәтижелі тәсілдерін, олардың ұйымдық нысандары мен құрылыс өнімдерінің сапасы мен үнемділігіне кепілдік беретін уақыт пен кеңістіктегі өзара байланысын орнатуды талап етеді. Құрылыс өндірісінің тиімділігі көбінесе құрылыс өнімдерінің қалыптасуымен байланысты барлық процестерді жүзеге асырудың ұйымдастырушылық қатынастарымен және формаларымен анықталады.

Құрылыста шығындарды есепке алудың тапсырыс бойынша әдісі қолданылады. Материалдық өндірістің ірі саласы ретінде құрылыс құрамына жеке салалар ретінде өнеркәсіптік, тұрғын үй және әлеуметтік-мәдени, көлік, ауыл шаруашылығы құрылысы кіреді. Аталған салалар құрылыс түрлеріне (қосалқы салаларға) бөлінеді. Мысалы, көлік құрылысында олар ерекшеленеді: теміржол, автомобиль жолы, аэродром, порт және т.б. Құрылыстың әр ішкі саласы құрылыс өнімдерінің тұжырымдамасына әсер ететін өзіндік ерекшеліктерге ие. Осы кіші салалардағы құрылыс өнімдерінің шығындарын есепке алу объектілер:

- шығындарды талдамалық есепке алу объектілерін бөлуге әртүрлі көзқарас болған кезде құрылысы аяқталған және пайдалануға берілген объектілер;

- әртүрлі мақсаттағы объектілер үшін есепке алу бірлігі ретінде: жеке ғимарат, 1 шаршы метр алаң, көлемі 1 текше метр, пайдалану құнының бірлігі; бір мектеп ғимараты, ғимараттың бір түрі шегіндегі аурухана орны пайдаланылуы мүмкін;

- құрылыс объектілерінің барлық түрлері үшін үстеме шығыстарды бөлу, әдетте, оларды лимиттеу тәртібімен айқындалатын бірыңғай базада (тікелей шығындар сомасына немесе өндірістік жұмысшылардың негізгі жалақысының сомасына пайызбен) жүргізіледі. Басқару деңгейлері (бригада, учаске) бойынша үстеме шығыстарды нақтылау кезінде оларды бөлудің басқа да базаларын (өндірістік жұмысшылардың саны, құрылыс-монтаждау жұмыстарының сметалық құны) пайдалануға болады[7].

11 "Құрылыс шарттары" ХҚЕС (IAS) сәйкес құрылыс қызметі бойынша бухгалтерлік есептің басты міндеттерінің бірі әрбір есепті кезең бойынша кірістер мен шығындарды дұрыс айқындау болып табылады. Құрылыс шарттары бойынша жүзеге асырылатын қызметтің сипатына байланысты мұндай қызметтің басталу күні және оның аяқталу күні, әдетте, әртүрлі есепті кезеңдерге келеді[8].

Қорытындылай келе, барлық анықталған ерекшеліктер туралы тәртіп құрылыс ұйымдарының бухгалтерлік қолданыстағы қызмет түрлері басқа ұйымдармен салыстырғанда, оны бөлек бөлуге мүмкіндік береді. Барлық факторлардың әсері құрылыс ұйымының есеп саясатын қалыптастыру және құрылыс мердігерінің жұмыс құнын есептеу жүйесін құру кезінде ескерілуі керек.

Осылайша, келесі қорытынды жасауға болады:

- құрылыс ұйымдарының бухгалтерлік есебінің барлық анықталған ерекшеліктері, басқа қызмет түрлерімен салыстырғанда оны жеке пәнге бөлуге мүмкіндік береді;

- құрылыстың маңызды белгілерінің бірі-өнімнің аумақтық шоғырлануы және құрылыс-монтаж ұйымдарының өндірістік қорларының белсенді бөлігінің қозғалғыштығы;

- барлық аталмыш факторлардың әсері құрылыс ұйымының есеп саясатын қалыптастыру және құрылыс мердігерлік ұйымы жұмыстарының өзіндік құнын есептеу жүйесін құру кезінде ескерілуі керек.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Афанасьева Л. К. Бухгалтерский учет в строительных организациях. –СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского государственного инженерно-экономического университета, 2017. – 165 с.

2. Чернышев В. Е. Калькулирование себестоимости строительной продукции // Бухгалтерский учет в строительстве. – 2017. – 42 с.

3. Шестак О. И. Стратегический подход к развитию малого и среднего предпринимательства // Экономика и менеджмент систем управления. – 2017.– № 3.1. – С. 183 – 196.

4. Фадеева В. В., Сергушина Е. С., Кичкина А. П. Роль инфляционных ожиданий в борьбе с инфляцией // E-Scio. - 2018. - №4 (19). - С. 186-190.

5. Сергушина Е. С., Фролова Н. А. Организация бухгалтерского учёта в бюджетных учреждениях российской федерации // студенческий меридиан среднего профессионального образования в вузе. - Саранск: Национальный исследовательский Мордовский государственный университет им. Н. П.Огарёва, 2017. - С. 63-68.

6. Кабанов О. В. Современные методы оценки теплофизических свойств объекта / О. В. Кабанов, С. А. Панфилов // Материалы XX науч.- практ. конф. молодых учёных, аспирантов и студентов НИ МГУ им. Н. П. Огарёва / НИМГУ им. Н. П. Огарёва. – Саранск, 2016. – С. 169–174.

7. Особенности бухгалтерского учета в строительстве / (В. Назарова, кандидат экономических наук, профессор) 26 октября 2011 online.zakon.kz

8. Ю. Загретдинова, бухгалтер-практик, САР//Файл Бухгалтера, Выпуск №39 - 30 Сентября 2016 г.

РЕЗЮМЕ

Данная статья посвящена основным особенностям организации бухгалтерского учета в строительных организациях. А также рассмотрены показатели себестоимости, применяемые в них. Формирование качественной и своевременной информации о финансовой и хозяйственной деятельности строительной организации – это ключевая цель бухгалтерского учета.

RESUME

This article is devoted to the main features of the organization of accounting in construction organizations. And also considered cost indicators used in them. Formation of high-quality and timely information about the financial and economic activities of a construction organization is the key goal of accounting.